

УДК 341.1.01.75/76+ 327.82+349.6

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529544>

І.В. ЯКОВІЮК,

завідувач кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, м. Харків, Україна; e-mail: yakoviyk@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8070-1645>

О.Я. ТРАГНЮК,

доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, кандидат юридичних наук, професор, м. Харків, Україна; e-mail: otrag@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4505-8105>

Д.С. БОЙЧУК,

старший викладач Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, м. Харків, Україна; e-mail: d.s.boychuk@nlu.edu.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7967-4443>

Є.О. ТАРАСОВА,

студентка міжнародно-правового факультету Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків, Україна; e-mail: ye.o.tarasova@nlu.edu.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2875-7350>

НЕФОРМАЛЬНІ УГОДИ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ КЛІМАТИЧНОЇ ДИПЛОМАТІЇ

I.V. YAKOVIYK,

Head, Chair of the European Union Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Doctor of Law, Full Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: yakoviyk@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8070-1645>

O.Y. TRAGNIUK,

As. Professor, Chair of the European Union Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ph.D. in Law, Professor, Kharkiv, Ukraine; e-mail: otrag@ukr.net;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4505-8105>

D.S. BOYCHUK,

Senior Lecturer, Yaroslav Mudryi National Law University Ph.D. in Law, Kharkiv, Ukraine; e-mail: d.s.boychuk@nlu.edu.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7967-4443>

Y.O. TARASOVA,

Student, International Law Faculty, Yaroslav Mudryi National Law University, Kharkiv, Ukraine; e-mail: ye.o.tarasova@nlu.edu.ua;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2875-7350>

INFORMAL AGREEMENTS IN THE THEORY AND PRACTICE OF CLIMATE DIPLOMACY

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEY WORDS)

Постановка проблеми. Міжнародні відносини у сфері вирішення екологічних проблем, і зокрема проблеми зміни клімату, характеризуються використанням різноманітних інструментів, які охоплюють як традиційні джерела міжнародного права (так зване *hard law*), так і ті, які не мають юридично зобов'язальної сили (*soft law*). Складність управління змінами клімату, його фрагментарність та децентралізованість, зумовлюють необхідність пошуку гнучких засобів та методів його здійснення. Тому визначення особливостей правової природи та ролі "політичних домовленостей" як елементів екологічної дипломатії має як теоретичне, так і практичне значення. **Метою** статті є визначення впливу неформальних угод та інших джерел м'якого права на регулювання відносин у сфері охорони на-

вколишнього середовища, зокрема їх роль у кліматичній дипломатії. **Методи.** Для досягнення мети дослідження було використано комплекс загальнонаукових і спеціальних методів дослідження. Формально-юридичний метод використовувався для здійснення аналізу змісту міжнародних актів з охорони клімату, що використовуються у дипломатичній практиці; порівняльно-правовий метод – для з'ясування особливостей використання актів м'якого права та традиційних міжнародних договорів для регулювання співробітництва держав у сфері зміни клімату; метод системного аналізу – для виявлення внутрішніх зв'язків між нормами неформальних угод та формальними джерелами міжнародного права у сфері охорони клімату. **Результати.** Встановлено, що хоча формальні правила є важливими характеристиками сучасного глобального управління, у деяких ситуаціях неформальні практики можуть скасовувати, замінювати чи доповнювати формальні положення. Особливо яскраво це проявляється у співпраці держав у сфері охорони навколишнього середовища. **Висновки.** Показано, що взаємодія держав поза межами традиційних міжнародних організацій за допомогою неформальних угод та інших політичних інструментів створює основу для гнучкого реагування на нові виклики розвитку та дозволяє знаходити рішення проблем, які охоплюють багато різних сфер.

Ключові слова: кліматична дипломатія; неформальні угоди; міжнародне співробітництво; міжнародні кліматичні переговори

Problem statement. International relations in the field of solving environmental problems, and in particular the problem of climate change, are characterized by the use of a variety of instruments, and tools, covering both traditional sources of international law (the so-called hard law) and non-legally binding force (soft law). The complexity of climate change management, its fragmentation and decentralization necessitate the search for flexible means and methods for its implementation. Therefore, the definition of the features of the legal nature and the role of political agreements as elements of environmental diplomacy is of both theoretical and practical importance. The article **purpose** to determine the impact of informal agreements and other sources of soft law on the regulation of relations in the field of environmental protection, in particular their role in climate diplomacy. **Methods.** To achieve the goal of the study, a set of general scientific and special research methods was used. The formal-legal method was used to analyze the content of international acts on climate protection used in diplomatic practice; the comparative law method – was to clarify the peculiarities of the use of soft law and traditional international treaties to regulate cooperation between states in the field of climate change; method of system analysis – to identify internal links between the rules of informal agreements and formal sources of international law in the field of climate protection. **Results.** It has been found that while formal rules are important features of modern global governance, in some situations informal practices may repeal, replace or supplement formal provisions. This is especially evident in the cooperation of states in the field of environmental protection. **Conclusions.** The interaction of states outside traditional international organizations through informal agreements and other policy instruments provides a basis for a flexible response to new development challenges and allows solutions to problems that cover many different areas.

Key words: climate diplomacy; informal agreements; international cooperation; international climate negotiations

Постановка проблеми

На сучасному етапі розвитку міжнародного права загалом і права міжнародних договорів, зокрема, значний інтерес становить проблема визначення правової природи "політичних домовленостей" та їх юридичної сили, хоча практика використання неформальних угод в рамках міждержавного співробітництва виникла набагато раніше і використовувалася США і СРСР насамперед у сфері контролю над озброєннями або розв'язання криз у двосторонніх відносинах (наприклад, Карибська криза)¹. Тобто у тих

сферах, де закріплення юридичних зобов'язань (так зване hard law) у силу низки причин було та залишається важко досяжним.

Значного поширення неформалізовані інструменти або джерела отримали в останні роки у екологічній сфері, зокрема у регулюванні питання запобігання зміни клімату. В якості прикладу можна навести практику ЄС та його держав-членів, які активно використовують двосторонні документи "м'якого права", які створюють ґрунт для прийняття, імплементують і замінюють міжнародні угоди [5, с.573] з проблем попередження кліматичної кризи [6, с.1110; 7; 8, с.50; 9; 10].

Нетрадиційні, з точки зору міжнародного права, угоди розглядаються багатьма державами та експертами як можливість для проведен-

¹ Такі документи часто виявлялися розпливчастими та неоднозначними, а отже інколи породжували хибне уявлення про згоду США з радянською позицією щодо мирного співіснування та конкуренції в інших регіонах, а отже піддавалися критиці самими сторонами угод (так, президент США Р. Рейган протягом 1984–1985 років неодноразово вказував на порушення або ймовірні по-

рушення СРСР низки юридичних і політичних зобов'язань у сфері контролю над озброєннями [1–4].

ня більш ефективної міжнародної кліматичної політики, яка стає все більш неформальною, оскільки інструменти, що використовуються у зовнішній політиці, служать цілям неформального співробітництва. Як наслідок, управління кліматом стало складним, фрагментарним і децентралізованим, таким що здійснюється без централізованої координації.

Така зацікавленість у використанні неформальних угод спричинена, перш за все, не стільки складністю практичного розмежування міжнародного договору та неформальних (політичних) угод, як основних шляхів досягнення згоди між суб'єктами міжнародного права, а оцінкою їх значення для розвитку окресленого вектора співробітництва. Існує думка, що неформальні механізми управління в міжнародних відносинах використовуються насамперед для захисту інтересів сильних держав, тоді як формальні правила, зазвичай, розробляються для захисту слабких [11]. Разом із тим, окремі автори вважають, що неформальне управління поза формальними організаціями може бути навмисною стратегією не лише сильних, але й слабких гравців, які прагнуть обійти несприятливі формальні структури та зміцнити свої позиції на переговорах [12; 13, с.198].

Недоліком багатьох досліджень неформальних міжнародних угод є те, що вони зосереджені переважно на аналізі неформальної політики держав-членів міжнародних організацій (наприклад, Організації економічного співробітництва та розвитку), розташованих у країнах Західної Європи та Північної Америки, тоді як дослідженню неформальних аспектів міжнародного життя в інших регіонах світу, зокрема у Східній Європі, увага майже не приділяється. Ідеї неформального міждержавного співробітництва розглядаються часто як крайній засіб або те, що використовується для пояснення негативних політичних результатів міжнародного співробітництва. Також слід зазначити, що дослідники міжнародних відносин звертаються до неформального як одиниці аналізу, коли традиційні проблемні галузі, такі як формальні державні структури, формальні міжнародні організації, офіційні процеси, кодифіковані норми та писані правила, не можуть допомогти і вони використовують неформальні ідеї лише тоді, коли добре відомі змінні, включаючи стан влади, впливові зареєстровані внутрішні групи та легалізовані недержавні суб'єкти, не можуть пояснити цю політичну проблему [14]. Зважаючи на вказане, розуміння того, як насправді працює

сучасна світова кліматична дипломатія, вимагає зосередження уваги на неформальному управлінні та його впливі на формування правових інструментів у міжнародних відносинах.

Звертаючи увагу на активізацію розробок у міжнародному праві проблематики неформальних угод, варто зауважити, що питання, які впливають із визначення правової природи міжнародних політичних домовленостей, не отримали достатнього висвітлення в працях правників. Це пов'язано з тим, що жодний з підходів до тлумачення неформальних угод не отримав належного теоретичного обґрунтування та визнання [11]. Разом із тим, окремі аспекти проблеми розробляються зарубіжними авторами А. Ауст (Aust, 1986) [15], Дж. Даунс і Д. Рок (Downs and Rocke, 1997) [16], К. Кілбі (Kilby, 2013) [17], М. Кляйн (Kleine, 2013) [18], Дж. Коган (Cogan, 2009) [19], Б. Коременос (Koremenos, 2012) [20], Ч. Ліпсон (Lipson, 1991) [21], А. Отт (Ott, 2020) [5], Х. Хардт (Hardt, 2014, 2018) [22, 23] та ін. Так, Ауст А. (Aust, 1986) досліджує такі юридично-необов'язкові акти як "джентльменські угоди", "необов'язкові договори", "de facto угоди", "неправові договори" тощо. Дж. Даунс і Д. Рок (Downs and Rocke, 1997) зосереджують увагу на тому, як політична воля держав та політичні мотиви можуть впливати на природу і зміст домовленостей між ними [16]. К. Кілбі (Kilby, 2013), М. Кляйн (Kleine, 2013), Дж. Коган (Cogan, 2009), Б. Коременос (Koremenos, 2012), Х. Хардт (Hardt, 2014, 2018) зосереджують увагу на ролі політичних домовленостей у міжнародних відносинах окремих міжнародних організацій (СОТ, ЄС, ООН, НАТО).

Публікації вітчизняних вчених (В.В. Марков [24] К.С. Гурін [25], О.О. Мережко [26], В.М. Стешенко [27] та ін.) присвячені переважно аналізу Будапештського меморандуму і Мінських угод. Зокрема, у В.М. Стешенко [27, с.253], досліджуючи Будапештський меморандум через призму його формальних ознак, вказує на те, що цей документ є міжнародним договором. В той же час К.С. Гурін наводить докази, що Будапештський меморандум є політичною домовленістю [25, с.187]. А О.О. Мережко акцентує увагу на відсутності юридично обов'язкової сили Мінських домовленостей, та їх визначає їх як міжнародні політичні домовленості, які не регулюються міжнародним правом, і які мають політичну та моральну силу [26]. Тобто, у цих роботах досліджуються особливості як юридично обов'язкових, так і юридично необов'язкових джерел.

Дослідження неформальності в сфері подолання кліматичної кризи, на жаль, лише розпочалося у зарубіжній юридичній науці [28–37], а у вітчизняному теоретичному просторі їх немає взагалі. Ігнорування факту співіснування формального та неформального міжнародного співробітництва не дозволяє досліджувати взаємодію та компроміси, що виникають між різними правовими режимами. Ця стаття покликана заповнити ці прогалини у вітчизняних дослідженнях. Тому метою статті є визначення природи та ролі неформальних угод у сучасній практиці міждержавного співробітництва, зокрема у такій сфері як кліматична дипломатія. Її новизна полягає у ґрунтовному дослідженні особливостей міжнародних неформальних угод, які у сучасній науковій літературі відносять до джерел м'якого права, та їх впливу на сучасну кліматичну дипломатію, яка є невід'ємним елементом міжнародних відносин у сфері охорони навколишнього середовища. Завданням статті є визначення природи та змісту неформальних угод як інструментів сучасних міжнародних відносин та глобального управління, ролі та місця неформальних груп, форумів та "м'яких організацій" у кліматичній дипломатії.

Неформальні угоди як інструменти міжнародних відносин та глобального управління, їх природа

Міжнародні режими, як сукупність принципів, норм, правил і процедур прийняття рішень, які використовують учасники міжнародних відносин у різноманітних сферах, та традиційні (формальні) міжурядові організації, кількість яких невинно зростає, були домінуючими інструментами співпраці між державами протягом ХХ ст. Відповідно централізація, ієрархія та формалізація за допомогою міжнародних договорів були характерними рисами функціонування міжнародних інституцій, зокрема ООН, МВФ, СБ, СОТ та ЄС [18, с.36–58; 20, с.783; 38; 39, с.21]. Однак, низка недавніх досліджень [40–42] документально підтверджує значне зростання неформальності у світовій політиці, починаючи з 1990-х років як у рамках існуючих формальних організацій, так і за їх межами². Неформальне уп-

² За останні три десятиліття кількість неформальних міжурядових організацій зростає з 27 до 72, що на 167 %; транснаціональне державно-приватне партнерство збільшилося з 26 до 167, що на 542 %; а трансурядові мережі розширилися з 25 до 141, що на 464 % більше. У той же час прийняття багатосторонніх договорів загальмувалося: якщо між 1950 і 2000 роками на зберігання в

равління може бути засноване на різних конфігураціях державних та приватних суб'єктів, починаючи з суто міжурядового співробітництва, співробітництва між державним та приватним секторами до випадків управління, у яких переважно задіяні приватні суб'єкти. Неформальні міжурядові організації складаються з представників національних урядів і часто нагадують формальні міжурядові організації, однак, як правило, не мають ознак традиційних міжурядових організацій, зокрема таких як секретаріат, чітка інституційної структури, у них широко використовують нескладні процедури. Як наслідок, неформальні способи співпраці перетворюються на центральний елемент інституційної архітектури сучасного глобального управління, що поступово перебирає на себе реалізацію функцій, що традиційно виконувалися міжнародними міжурядовими організаціями³.

Виникнення інститутів неформального управління, розширення їх інституційних форм (наприклад, багатостороння дипломатія в рамках G7, G20, АТЕС та інших форумів), поява трансурядових мереж національних регуляторів (Базельський комітет з банківського нагляду) та

ООН було передано близько 35 договорів за кожне десятиліття, то між 2000 і 2010 роками – лише 20, а між 2011 і 2013 роками жодного [43, с.2].

³ Попри існування МВФ, СБ та Організації економічного співробітництва та розвитку в 1999 р. було створено Форум фінансової стабільності; у 2003 р. держави створили Ініціативу з безпеки з боротьби з поширенням зброї масового знищення замість того, щоб внести поправки до Конвенції ООН з морського права, щоб дозволити заборонити перевезення зброї масового знищення у відкритому морі; у 1989 р. було створено Групу розробки фінансових заходів для боротьби з відмиванням грошей, незважаючи на наявність таких установ, як МВФ, ОЕСР та регіональних організацій безпеки; у 1999 р. Світовий банк замість того, щоб діяти самостійно або через Рамкову конвенцію ООН про зміну клімату, за згодою держав-членів заснував Прототип вуглецевого фонду для підтримки ринкових механізмів пом'якшення наслідків зміни клімату [43]. У 1998 р. експерти ВООЗ звернулися за іноземною допомогою для мобілізації зусиль для боротьби з інфекційними захворюваннями. G-8 з цієї метою доручив створити перехідну робочу групу, щоб розробити інституційну структуру, яка б допомогла реалізувати це завдання. У 2002 р. держави-донори з G8 затвердили рамковий документ, який оформив створення "Глобального фонду" для боротьби з ВІЛ/СНІДом, туберкульозом та малярією. Хоча більшість країн-донорів не бажали створювати нову організацію, але вони також сумнівалися, що ВООЗ зможе керувати коштами іноземної допомоги. Нова інституція забезпечила "партнерство між урядами, громадянським суспільством, приватним сектором та людьми, які постраждали від хвороб" [28, с.74].

транснаціональних державно-приватних ініціатив (Кімберлійський процес) означає, що глобальне управління неможливо і далі обговорювати та характеризувати лише у термінах міжнародних договорів та офіційних міжнародних організацій [44, с.139–140; 45, с.91; 46].

На жаль, сьогодні існує обмежена інформація щодо пояснення, а також чіткого визначення тих ролей, які неформальність грає у таких галузях як міжнародна кліматична політика. Неформальні угоди – це форма міжнародного співробітництва з широкого кола питань, від валютних курсів, міграційних і кліматичних проблем і до обмеження ядерної зброї. Тобто, нині у більшості галузей сучасного міжнародного права така форма співпраці займає важливе місце і забезпечує досягнення цілей, як у суто політичній, так і в економічній та інших сферах. Поширення у міжнародному праві неформальних угод пояснюється насамперед тим, що вони дозволяють державам укладати вигідні, такі що відповідають їх інтересам, угоди без дотримання формальностей, властивих укладенню міжнародних договорів (тобто існують відмінності у їх прийнятті у процедурному сенсі). Такі угоди значною мірою враховують і перерозподіляють повноваження відповідно до відмінностей у владі та інтересах, які пронизують міжнародну систему, коли ці відмінності не можуть бути офіційно визнані⁴. Однак, хоча неформальні угоди і є поширеною формою міжнародного співробітництва, але водночас найменш дослідженою.

Умовно можна виділити три етапи в дослідженнях неформальних міжнародних відносин і відповідних угод, які їх оформлюють: на першому етапі дослідники використовувала підхід щодо неформального міжнародного співробітництва, не визнаючи його при цьому явно, відкрито; на другому етапі до цього співробітництва вчені ставилися насамперед як до аномалії, яка потребує пояснення; на третьому етапі науковці прагнуть надати цьому співробітництву концептуальну ясність, довести аналітичну корисність концепції [14].

Першим із питань, які потребують висвітлення, є визначення поняття неформальних (політичних) домовленостей, як однієї з форм неправових міжнародних угод. Ч. Ліпсон (Lipson,

⁴ Так, неформальні угоди використовуються, наприклад, при виборах глав Міжнародного валютного фонду та Світового банку – за традицією вони вибираються із представників європейських держав та США, відповідно [19, с.228].

1991) зазначає, що за своїм змістом і формою неформальні угоди можуть варіювати від простих усних угод до детальних виконавчих угод. Якщо міжнародні договори покликані підвищити довіру до включених до їх тексту юридичних зобов'язань, оскільки від цього залежить репутація сторін договору, то неформальні угоди сторони часто обирають, щоб уникнути формальних обіцянок (неформальні угоди часто містять менш помітні і більш двозначні обіцянки сторін), щоб в такий спосіб уникнути політичних перешкод ратифікації, а також полегшити внесення змін до них або навіть відмову від них. У підсумку автор зазначає, що поширеність неформальних угод, з одного боку, демонструє нові можливості міжнародного співробітництва, а з другого – практичні перешкоди та інституційні обмеження для застосування примусу [21, с.502–503]. Інші автори додають, що держави можуть віддавати перевагу співробітництву на основі неформальних угод, оскільки це підвищує гнучкість та швидкість проведення переговорів, а також знижує витрати на укладання неформальних угод порівняно з традиційними міжнародними договорами [43; 47].

О.О. Мережко наголошує на доречності використання терміну "декларації про наміри" представників держав, які, з тих чи інших причин, не виявляють бажання зв'язувати свої держави будь-якими юридичними зобов'язаннями [48, с.337–344]. Політичні домовленості покликані закріпити спільні цілі кількох держав, які погоджуються співпрацювати на основі такої угоди в конкретний проміжок часу. Однак, укладаючи подібні неправові угоди, держави повинні розуміти, що кожна зі сторін має право на зміну власної політики, передбаченої політичною домовленістю. Більше того, факт порушення міжнародної домовленості внаслідок зазначених дій не призведе до жодної міжнародно-правової відповідальності.

Серед міжнародних організацій, в практиці яких неформальні угоди набувають поширення є Європейський Союз. У контексті реагування на міграційну та фінансову кризи, а також у інших чутливих політичних сферах інститути ЄС, які виступають від його імені, або визначають загальні орієнтири його політики дедалі частіше вдаються до використання інструментів "м'якого права" (неофіційних заяв, домовленостей, тощо) із суттєвими наслідками для забезпечення фундаментальних прав [49–51].

Слід зважати на те, що при укладанні неформальних угод часто має місце вбудовування

окремого питання в суміжну, але більш зрілу область регулювання (метод "упаковки"), тоді як у сфері, заснованій на універсальній вимозі захисту індивідуальних прав людини, цей метод ведення переговорів має обмежене застосування⁵. З цього приводу слід зазначити, що ув'язування різних питань в рамках однієї неформальної угоди не позбавлене певних ризиків, зокрема створює надмірно складні структури управління та непослідовні результати, посилює асиметрію, що може призвести до розмивання прав та дублювання політик, які згодом важко "розплутати"⁶. З другого боку, ця практика здатна в окремих випадках посилити довіру між сторонами переговорного процесу і спонукати їх до компромісів

Ще одним завданням, вирішення якого має не лише суто теоретичне, але й практичне значення, є визначення певного документа міжнародним договором або неформальною угодою (політичною домовленістю). Межа між ними проводиться залежно від того, чи демонструють сторони намір надати угоді юридичної сили. Так, укладення міжнародного договору прямо передбачає погодження учасниками не тільки змісту, але й факту надання майбутній угоді міжнародно-правової зобов'язальної сили. Між іншим, на характер угоди вказують також стиль та термінологія, використана в її тексті. Наприклад, під час аналізу певного документа ми з упевненістю визначимо його як політичну домовленість, якщо його текст здебільшого містить декларативні положення загального характеру ("сторони докладуть усіх зусиль", "сторони прагнуть" і т. ін.).

На перший погляд, умови відмежування міжнародних договорів від неформальних угод є досить простими та зрозумілими. Однак, головна складність простежується саме в тому, щоб безпомилково визначити, чи мали сторони намір створювати юридичні зобов'язання (*real intention*). На щастя, іноді сторони угоди безпосередньо вказують на присутність або відсутність своїх намірів щодо надання документу юридично обов'язкового характеру. Наочним прикладом є преамбула Декларації про торгів-

⁵ Як відомо, універсальність захисту прав людини має на увазі незаперечні зобов'язання, які не можуть бути пом'якшені взаємними угодами.

⁶ Так, намагання "упакувати" в одній угоді надання візи з питаннями реадмісії або ув'язування торгових преференцій з працевлаштуванням біженців є складним завданням, якщо дотримуватися вимоги щодо захисту прав біженців.

лю послугами, укладеної між США та Ізраїлем (1985 р.). Текст преамбули містить положення: "принципи, викладені нижче, не є юридично обов'язковими". Пряме посилання на правову природу угоди зроблено у "Юридично не обов'язковій авторитетній заяві про принципи глобального консенсусу щодо управління, збереження та сталого розвитку всіх типів лісів" [52], прийнятій конференцією ООН з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.). На неправову форму угоди вказують положення про те, що даний документ не підлягає реєстрації. Аналогічна ситуація має місце із Заключним актом НБСЄ (1975 р.), в якому вказано, що він "не підлягає реєстрації згідно зі статтею 102 Статуту ООН" [53].

Хоча Віденська конвенція (1969 р.) не регулює питання, пов'язані з укладенням і дією міжнародних неформальних (політичних) домовленостей, деякі коментарі, надані вченими під час *travaux preparatoires* Комісії міжнародного права, становлять значний інтерес в рамках досліджуваного питання. Так, основну увагу акцентовано на висновку, представленому Х. Лаутерпахтом (*Lauterpacht*, 1953): "...форма, що надається документу, не є вирішальною для визначення його юридичного характеру, як договору. У разі виникнення спору щодо цього предмета головне юридичне питання полягає у з'ясуванні того, чи було фактично метою цього документа, незалежно від його найменування, створити юридичні права та обов'язки між його сторонами, і чи підпадає цей документ як такий під категорію договорів..." [54].

Оскільки право твориться його суб'єктами, а положення політичних домовленостей часто спрямовані на підтримку добросовісного співробітництва між державами, саме позиція останніх щодо відмежування міжнародних договорів від неформальних угод, позбавлених юридично обов'язкової сили, відіграє вирішальну роль. Справедливість цієї думки підтверджує глобальне опитування держав-членів, яке у 1996 р. провів Секретаріат Ради міністрів ЄС і яке стосувалось особливостей "внутрішніх процедур держав-членів щодо укладення міжнародних угод відповідно до спрощеної процедури...". Під час опитування з'ясувалося, що переважна більшість країн, як і більшість правників, визнає намір сторін ключовим фактором відмежування договору від неформальних (політичних) домовленостей.

Неформальні домовленості у практиці міжнародного співробітництва у сфері охорони навколишнього середовища

В рамках обговорення феномену неформальних угод важливе місце відведено питанню, як змусити держави виконувати свої зобов'язання за політичними домовленостями, якщо порушення останніх не передбачає настання міжнародно-правової відповідальності? Дати відповідь на поставлене питання можна, спираючись на думку І.І. Лукашука, який зазначає: "Основна санкція за порушення таких норм – негативні політичні наслідки, які, однак, не повинні виходити за рамки, встановлені правом" [55, с.126].

На те, що обов'язковість угоди залежить від витрат держави у разі неучасті, недотримання чи виходу, вказують й інші автори. Показово, що витрати включають як витрати на санкції, що накладаються механізмом примусу до виконання угоди, так і витрати, пов'язані з втратою державою репутації та втрат від відмови від взаємного співробітництва з боку інших держав [56, с.47–48; 57, с.183].

Гібридний механізм міжнародного співробітництва в кліматичній сфері базується зокрема на критичній здатності недержавних суб'єктів (міжнародного громадянського суспільства) ставити питання про відповідальність держави і міжурядових суб'єктів за їх (без)діяльність [58, с.570].

Отже, із зазначеного випливає, що єдиною гарантією виконання політичних домовленостей є турбота держави про свою репутацію на міжнародній арені, оскільки нехтування власними зобов'язаннями неминуче завдасть шкоди авторитету держави, якщо вона порушить загальний принцип добросовісності.

З поміж інших сфер неформальні угоди використовуються для вирішення проблем, пов'язаних з кліматичною кризою. Міжнародна кліматична політика – це область політики, тісно пов'язана з питаннями соціальної справедливості та перерозподілу. Міжнародна кліматична політика почала формуватися наприкінці 1980-х років і була інституціоналізована на початку 1990-х. на початковому етапі цей процес зводився до організації міжнародних конференцій з цього питання (конференції в Торонто, 1988 р.) та в Нордвейку, 1989 р.). Першою міжнародною організацією з питань зміни клімату стала Міжурядова група експертів зміни клімату (1988 р.). Її звіти мали вирішальне значення для розвитку міжнародного управління у сфері зміни клімату.

Неформальне управління є стратегією дер-

жав і транснаціональних суб'єктів, які обирають неформальні форми управління, оскільки вони розглядають їх як найкращий метод структурування взаємодії та регулювання в умовах, що характеризуються певними обмеженнями та можливостями, що дозволяє їм досягти своїх цілей максимально можливою мірою. За умови відсутності наднаціонального органу влади дотримання неформальних міжнародних угод має контролюватися сторонами угоди або через відповідний спільний орган, який вони створили і сприймають як легітимні.

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC) [59], яка виникла в результаті короткого переговорного процесу, що тривав у 1991 та 1992 роках, є міжнародним договором, спеціально прийнятим для вирішення проблем глобальної зміни клімату. Секретаріат Конференція держав, яка є вищим органом Конвенції і забезпечує її виконання, організував офіційний переговорний процес, проводячи зустрічі не рідше двох разів на рік. Такі традиційні міжнародні міжурядові організації, як Світовий банк, брали активну участь у переговорах UNFCCC.

Оскільки переговори щодо клімату поступово набували дедалі більшого значення, все більше міжнародних організацій починали асоціювати себе з цим процесом як виконавці або фасилітатори проектів у сфері своєї діяльності. Для традиційних міжнародних міжурядових організацій у суміжних областях у рамках системи ООН стало неможливим ігнорувати процес UNFCCC. Показово, що окрім вже існуючих організацій до цієї діяльності долучились лише декілька новостворених міжнародних утворень, діяльність яких фокусується на міжнародній кліматичній політиці (зокрема, Global Environment Facility, 1991 р. та Green Climate Fund, 2010 р.).

Паралельно з цим процесом розгортається діяльність різноманітних неформальних форумів співпраці та транснаціональних ініціатив. Власне зростання транснаціональних державно-приватних ініціатив розпочалося ще після підписання Кіотського протоколу (1997 р.) і носило нерівномірний характер – помітний спад зростання спостерігався після провалу в 2009 р. Копенгагенського саміту. Щоправда сьогодні їх число вже майже дорівнює числу традиційних міжнародних організацій в цій сфері діяльності.

Слід зазначити, що більшість організаційних або позаорганізаційних форматів співпраці засновувалися як переговорні групи (as negotiation

groups)⁷. Це пояснювалося тим, що держави помітили, що коаліції з новими партнерами, що виникають завдяки розвитку переговорного процесу, можуть сприяти просуванню їхніх інтересів.

Зростання організаційних утворень, що не мають форми міжнародної організації, було викликано насамперед зацікавленістю приватного сектора у впливі на розробку найважливіших політичних інструментів та його інтеграцію у зазначені процеси, а пізніше, і бажанням віднайти такі ефективні засоби для досягнення цілей Кіотського протоколу щодо викидів, які б не заважали міжнародній конкурентоспроможності. Така зацікавленість зростає ще й тому, що стало очевидно, що після 2012 року була відсутня юридично зобов'язальна основа для пом'якшення наслідків викидів, яка перебувала б під контролем урядів держав [60, с.8].

Попри характеристику "провального"⁸, Копенгагенський саміт став поворотним моментом в глобальній кліматичній політиці. Саме після нього відбувся перехід від глобального управління кліматом "зверху вниз", втіленням якого були юридичні обов'язкові цілі та чіткі терміни скорочень викидів, передбачених Кіотським протоколом, до більш децентралізованої архітектури міжнародної кліматичної політики ("гібридної багатосторонності"), інституціоналізованої у Паризькій угоді [63; 64, с.115]. Хоча нова архітектура міжнародної кліматичної політики була результатом переговорів між "великими економіками" Півночі та Півдня, вона також відкрила шлях для недержавних та субдержавних ініціатив, а також нових форм взаємодії держави та недержавних організацій в галузі клімату⁹.

⁷ Такі групи переслідували різні цілі: обмін інформацією, розробка та впровадження економічно ефективних засобів для вирішення майбутніх або нещодавно запроваджених вимог (вуглецевих фондів, ініціатив з розвитку технологій), лобіювання з метою впливу на результати переговорів, покращення іміджу членів та підвищення їх конкурентоспроможності через прозорість їх пом'якшувальних дій.

⁸ Копенгагенський саміт засвідчив провал багатосторонньої кліматичної дипломатії (зокрема, виявилися марними зусилля щодо підвищення підзвітності та прозорості кліматичної дипломатії) та моделі глобальної демократії (ліберальної багатосторонності), а також дав поштовх для становлення нового порядку, заснованому на "гібридній багатосторонності", поліцентричності, подальшій фрагментації G77 та посиленні ролі країн BASIC [61, с.270; 62, с.770].

⁹ Мова йде про екологічні ГО, групи активістів, міжурядові організації, міські мережі, нафтові компанії, консультативні та юридичні фірми, вуглецевих брокерів,

Неформальні групи, форуми і та інші форми як елементи кліматичної дипломатії

Неформальні міжнародні форуми та об'єднання (зазвичай це переговорні групи країн, що діють в рамках UNFCCC) від початку були важливим елементом міжнародних переговорів щодо клімату, оскільки вони беруть безпосередню участь у нормотворчості і, таким чином, мають великий вплив у процесі UNFCCC. Окремі групи держав (промислово розвинуті держави і малі острівні держави) при цьому об'єднувалися в рамках різних організацій ("JUSSCANZ" і "AOSIS").

Зростання неформальних переговорних груп почалося на початку 2000-х років. Це було пов'язано з тим, що у 2001 р. президент Джордж Буш-молодший заявив, що США відмовляються від ратифікації Кіотського протоколу. Це в свою чергу запустило процес створення низки двосторонніх або "міні-сторонніх" кліматичних партнерств та клубів (мова йде про "Methane to Markets Partnership" (Партнерство щодо виходу метану на ринки), "Азійсько-Тихоокеанське партнерство з питань чистого розвитку і клімату" та "Форум провідних економік"). Вказані ініціативи кинули виклик UNFCCC як центру управління проблемами клімату. Зокрема було сформовано Групу з екологічної цілісності ("Environmental Integrity Group") [65], яка є єдиною організацією, що включає як представників розвинутих держав, так і держав, що розвиваються. Тенденція щодо створення регіональних груп (наприклад, GRILA, CACAM, CG 11) спочатку сприймалася як позитивна, однак в цілому через їх нестабільність і недовговічність була замінена на практику створення змістовних альянсів (наприклад, C4RN). Поступово ландшафт переговорних груп країн змінився від кількох, взаємовиключних груп з великою кількістю членів, до безлічі груп зі складом, що частково збігається [32, с.758].

Окрім переговорних груп від держав, лише декілька інших неформальних міжурядових організацій (наприклад, G7+5 (тобто G7 у поєднанні з Бразилією, Китаєм, Індією, Мексикою та Південною Африкою), G20 та MEF¹⁰) є учасниками комплексного режиму зміни клімату [36, с.8].

Однак, протягом останнього десятиріччя, зо-

корінні громади, профспілки, жіночі групи, молодіжні організації та релігійні громади.

¹⁰ Major Economies Forum on Energy and Climate Change (Форум великих економік з енергетики та зміни клімату).

крема напередодні підписання Паризької угоди (2015 р.) [66], UNFCCC багатьма науковцями і експертами розглядався як договір, що нездатний ефективно виконувати свою роль із забезпечення загальноновизнаного міжнародного режиму для пом'якшення наслідків глобальної зміни клімату, через слабкість контрольного механізму створеного на основі Конвенції [67; 68, с.75]. Попри те, що спроба ухвалити у 2007–2009 роках всеосяжний кліматичний договір на конференції в Копенгагені зазнала поразки, все ж слід визнати, що держави в рамках UNFCCC здійснили низку заходів із пом'якшення наслідків кліматичної кризи на планеті [69, с.3; 70, с.653], зокрема Конвенція стала точкою опори для все більшої кількості транснаціональних ініціатив з управління у вказаній сфері. Так, напередодні проведення XXI (Паризької) зустрічі держав-сторін UNFCCC в Нью-Йорку 25-27 вересня 2015 р. було проведено неформальну зустріч глав держав та/або урядів, під час якої було прийнято нову історичну програму сталого розвитку "Transforming Our World: the 2030 Agenda for Sustainable Development" ("Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року" [71], в якій було задекларовано 17 універсальних цілей і 169 завдань¹¹ щодо знищення бідності, боротьби з нерівністю та боротьби з кліматом протягом наступних 15 років і яка мала надати "додаткової енергії" учасникам Паризького саміту. У свою чергу Паризька угода мала стати "... підлогою, а не стелею для колективних амбіцій" [73]. Новий порядок денний керувався цілями та принципами Статуту ООН і ґрунтувався на міжнародних договорах з прав людини, а також низці неформальних (політичних) актів¹². Хоча Паризька

¹¹ Цілі та завдання стали результатом більш ніж двох років інтенсивних консультацій з громадськістю та взаємодії з громадянським суспільством та іншими зацікавленими сторонами по всьому світу, які приділяли особливу увагу голосам найбільш вразливих.

У рамках Марракешського партнерства глобальних кліматичних дій (GCA), а також платформи "Шлях 2050", організованих у 2016 р. під час роботи XXII конференції сторін UNFCCC було ініційовано мобілізацію недержавних кліматичних дій до 2020 року. Спираючись на дух співпраці, ця багатостороння ініціатива спиралася на широку коаліцію з 22 держав, 15 міст та 200 компаній, які прагнуть розробити довгострокові шляхи розвитку з нульовим рівнем викидів, стійкі до зміни клімату [72, с.583].

¹² Мова йде про підсумкові документи III міжнародної конференції малих острівних держав, що розвиваються (2014 р.), II конференції ООН щодо країн, що не мають виходу до моря (2014 р.), конференції ООН зі сталого

угода встановила дуже амбітну ціль щодо пом'якшення глобальних наслідків зміни клімату, однак залишається незрозумілим, як вона буде досягнута, а зобов'язання окремих країн не відповідають загальній цілі. При цьому в експертному середовищі існують в цілому доволі обґрунтовані сумніви щодо здатності транснаціональних ініціатив з управління кліматом заповняти існуючі прогалини, зважаючи на те, що їх значущість для реальної міжнародної кліматичної політики значно варіює [74, с.131].

Неофіційні угоди відіграють важливу і поки що недооцінену роль у глобальній кліматичній політиці, доповнюючи офіційні міжнародні договірні зобов'язання. Як наслідок, під впливом як внутрішніх, так і міжнародних факторів кількість законів щодо зміни клімату у великих економіках зросла з менш ніж 40 у 1997 р. до майже 500 наприкінці 2013 р. [69, с.7].

Дотримання неформальної угоди не обов'язково рівнозначне успіху – дотримання угоди може відображати лише те, що держава зробила б сама без угоди. Отже, одним з показників ефективності неофіційних угод є те, якою мірою вони змінюють поведінку держави порівняно з тим, що б держави зробили самостійно у випадку відсутності угод. Однак оцінити ефективність угоди в такий спосіб, на думку експертів, доволі складно [75, с.53].

Багатосторонність міжнародного співробітництва у кліматичній сфері є відмінною рисою сучасної архітектури кліматичної політики, яка поєднує добровільні зобов'язання держав з міжнародною системою прозорості для періодичного огляду та розширення кліматичних ініціатив, у якій недержавні суб'єкти відіграють важливу роль виконавців, експертів та спостерігачів. Така багатосторонність характеризує динамічну взаємодію між багатосторонніми та транснаціональними кліматичними діями, де Секретаріат UNFCCC виконує роль посередника чи організатора недержавних кліматичних ініціатив та дій [58, с.571].

Висновки

1. Хоча формальні правила є важливими ха-

розвитку ("Ріо+ 20") (2012 р.), IV конференції ООН найменш розвинених країн (2011 р.), Світового саміту (2005 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (2002 р.), Декларації тисячоліття (2000 р.), Всесвітнього саміту з соціального розвитку (1995 р.), Програми дій Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку (1994 р.), Декларації Ріо-де-Жанейро з навколишнього середовища та розвитку (1992 р.), Декларації про право на розвиток (1986 р.), а також інших документів.

ракетриками сучасного глобального управління, у деяких ситуаціях неформальні практики можуть скасовувати, замінювати чи доповнювати формальні положення. Практика укладення неформальних (політичних) домовленостей замість міжнародних договорів є дійсно поширеною, про що свідчать численні приклади. Незважаючи на факт відсутності юридичної сили, неформальні домовленості виступають не менш ефективним засобом міжнародного співробітництва, ніж традиційні міжнародні договори. Ключовим фактором, який використовується при визначенні правової природи тієї чи іншої угоди, виступає намір її сторін. Однак, як засвідчує досвід, наміри сторін далеко не завжди чітко виражені в тексті угоди. В цьому випадку визначення правової природи та юридичної сили акта залежить від тлумачення наступних дій сторін угоди, наприклад, таких, як реєстрація чи нерєєстрація останньої.

2. Взаємодія держав поза межами традиційних міжнародних організацій за допомогою неформальних угод та інших політичних інструментів створює основу для гнучкого реагування на нові виклики розвитку та дозволяє знаходити рішення проблем, які охоплюють багато різних сфер. Можна виділити чотири основні причини зацікавленості держав в укладенні неформальних (політичних) домовленостей: прискорений процес досягнення угоди; можливість уникнення жорстких правових зобов'язань; спрощений перегляд і вдосконалення домовленостей, внаслідок мінливості умов їх укладання; відсутність необхідності ратифікації політичних домовленостей. Недоцільно очікувати більшого від процесу у рамках UNFCCC, ніж він може насправді дати. Це не єдиний інструмент, за допомогою якого можуть бути вирішені проблеми кліматичної кризи. Глобальний режим ООН – це лише

один із елементів ширшої архітектури управління, хоча і більш універсальний та повний. Недержавна участь є характерною рисою глобального управління кліматом протягом останніх трьох десятиліть. Порівняно з такими політичними областями, як безпека, торгівля та фінанси, кліматична дипломатія ООН у певному сенсі стала першопроходцем у постійному прагненні полегшити доступ та залучення дедалі більшої кількості недержавних суб'єктів до ухвалення рішень. Протягом останніх десяти років взаємодія між державними та недержавними суб'єктами значно посилилася.

3. Кліматична дипломатія ООН стала ініціатором розширення доступу, залучення та представництва недержавних і субдержавних суб'єктів через низку дорадчих та партисипативних механізмів до вирішення найскладніших проблем охорони навколишнього середовища. Після Паризького саміту змінилася інноваційна спрямованість управління кліматом: замість кліматичного режиму під керівництвом ООН багато добровільних ініціатив стали розвиватися "знизу нагору", що стало відповіддю на неефективні багатосторонні дії. Особливістю сучасного управління кліматом на міжнародному рівні є дедалі тісніша взаємодія між процесами в рамках UNFCCC і недержавними кліматичними заходами, а також офіційний зв'язок багатосторонніх і транснаціональних кліматичних заходів.

Конфлікт інтересів

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано ініціативно та не отримало будь-якого фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Basic Principles of Relations Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics. May 29, 1972. <http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Principles%20of%20Detente%2C%20May%2029%2C%201972.pdf>
2. The SALT Agreements: Content-Application-Verification. Dordrecht, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1987. Pp. XXVI, 428.
3. Keal, P. (1983). Unspoken Rules and Superpower Dominance. London: Macmillan, 262 p.
4. George, A. (1983). The Basic Principles Agreement of 1972, in George, A. L., ed., *Managing U.S.-Soviet Rivalry: Problems of Crisis Prevention*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1983, Pp. 107–118.
5. Ott A. (2020). Informalization of EU Bilateral Instruments: Categorization, Contestation, and Challenges. *Yearbook of European Law*. Vol. 39, № 1, Pp. 569–601. <https://doi.org/10.1093/yel/yeaa004>
6. Oberthür S. & Dupont C. (2021). The European Union's international climate leadership: towards a grand climate strategy? *Journal of European Public Policy*, 28:7, 1095-1114. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1918218>

7. Tänzler D., Ivleva D., Hausotter T. (2021). EU climate change diplomacy in a post-Covid-19 world. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653643/EXPO_STU\(2021\)653643_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653643/EXPO_STU(2021)653643_EN.pdf)
8. Biedenkopf K., Petri F. (2019). EU Delegations in European Union climate diplomacy: the role of links to Brussels, individuals and country contexts. *Journal of European Integration*. Vol. 41, Issue 1. Pp. 47-63. <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1551389>
9. Munayer, R., 2nd Climate Diplomacy Week 2018 - Highlights 2018, Climate Diplomacy, Berlin, 2018. <https://climate-diplomacy.org/magazine/cooperation/2nd-climate-diplomacy-week-2018-highlights>
10. EP – European Parliament, Climate diplomacy, European Parliament resolution of 3 July 2018 on climate diplomacy, Strasbourg, 2018. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0280_EN.pdf
11. Stone, R. W. (2010). Controlling Institutions: International Organizations and the Political Economy. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, September 2010.
12. Avant, D., & Westerwinter, O. (2016). Introduction. The New Power Politics. Networks and transnational security governance. In: D. Avant & O. Westerwinter (Eds.), *Networks and transnational security governance*. Oxford: Oxford University press. Pp. 1–18.
13. Vabulas, F., & Snidal, D. (2013). Organization without delegation: Informal intergovernmental organizations (IIGOs) and the spectrum of intergovernmental arrangements. *The Review of International Organizations*, 8(2), 193–220.
14. Tiekou T. K. (2021). Informal International Relations. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.613>
15. Aust, A. (1986). The Theory and Practice of Informal International Instruments. *International and Comparative Law Quarterly*. Vol. 35 Issue 4. Pp. 787-812. <https://doi.org/10.1093/iclqaj/35.4.787>
16. Downs, G. W. and Rocke D. M. (1997). Optimal Imperfection? Domestic Uncertainty and Institutions in International Relations. Princeton, NJ: Princeton University Press.
17. Kilby, C. (2013). An empirical assessment of informal influence in the World Bank. *Economic Development and Cultural Change*, 61(2), 431–464.
18. Kleine, M. (2013). Informal Governance in the European Union. How Governments Make International Organizations Work. Ithaca and London: Cornell University Press. 214 p.
19. Cogan, J. K. (2009). Representation and Power in International Organization: The Operational Constitution and its Critics. *American Journal of International Law*, Vol. 103, № 2, Pp. 209-263.
20. Koremenos B. (2012). What's Left Out and Why? Informal Provisions in Formal International Law. https://www.peio.me/wp-content/uploads/2014/04/Conf5_Koremenos-30.09.11.pdf
21. Lipson Ch. Why are some international agreements informal? *International Organization*. 1991. Vol. 45. Issue 4. Pp. 495–538.
22. Hardt, H. (2014). The Efficiency of International Organizations in Crisis Response. New York: Oxford University Press. 252 s. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199337118.001.0001>
23. Hardt, H. (2018). NATO's lessons in crisis. Institutional memory in international organizations. Oxford: Oxford University Press. 292 p. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190672171.001.0001>
24. Марков В. В., Войціховський А. В. Питання юридичної природи Мінських домовленостей (міжнародно-правовий аналіз). *Право і безпека*. 2020. № 4 (79). С. 20–25.
25. Гурін К. С. Будапештський меморандум 1994 р.: договір чи домовленість? *Публічне право*, 2016. № 2(22). С. 182–188.
26. Мережко О. Мінські домовленості. Юридичний аналіз. https://lb.ua/news/2020/05/13/457407_minski_domovlenosti_yuridichniy.html
27. Стешенко В. М. Міжнародно-правова характеристика Будапештського меморандуму 1994 року. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 6. С. 251–254. http://lsei.org.ua/6_2016/70.pdf
28. Reinsberg, B., Westerwinter O. (2021). The global governance of international development: Documenting the rise of multi-stakeholder partnerships and identifying underlying theoretical explanations. *The Review of International Organizations*, Vol. 16(1), pp. 59-94.
29. Torney, D., Cross, M.K.D. (2018). Environmental and Climate Diplomacy: Building Coalitions Through Persuasion. In: Adelle, C., Biedenkopf, K., Torney, D. (eds) *European Union External Environmental Policy. The European Union in International Affairs*. Palgrave Macmillan, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-60931-7_3
30. Brun, A. (2016). Conference Diplomacy: The Making of the Paris Agreement. *Politics and Governance*. 4(3): 115–123.
31. Kuyper J. W., Bäckstrand K. (2016). Accountability and Representation: Nonstate Actors in UN Climate Diplomacy. *Global Environmental Politics*. 16 (2): 61–81. https://doi.org/10.1162/GLEP_a_00350
32. Blaxekjaer, L.; Nielsen, T. (2015). Mapping the narrative positions of new political groups under the

- UNFCCC. *Climate Policy*, 15: 751–766.
33. Pavese, C. B., and Torney D. (2012). The Contribution of the European Union to Global Climate Change Governance: Explaining the Conditions for EU Actorness. *Revista Brasileira de Política Internacional*. 55: 125–143.
 34. Eckersley, R. (2012). Moving forward in the climate negotiations: multilateralism or minilateralism? *Global Environmental Politics*, 12(2), 24–42.
 35. Oberthür, S. (2011). The European Union's Performance in the International Climate Change Regime. *European Integration*. 33 (6): 667–682.
 36. Keohane, R., Victor, D. (2011). The regime complex for climate change. *Perspectives on Politics*. 9(1): 7–23.
 37. The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy (Institute for European Studies series). Oberthür S. and Pallemarts M. (eds) with Kelly C. R. Publication series (Vrije Universiteit Brussel. Institute for European Studies), №. 15. Brussels: VUBPRESS, 2010. 339 p.
 38. Koremenos, B., Lipson, C., & Snidal, D. (2001). The rational design of international institutions. *International Organization*, 55(4), 761–799.
 39. Abbott, K. W., Keohane, R. O., Moravcsik, A., Slaughter, A.-M., & Snidal, D. (2000). The concept of legalization. *International Organization*, 54(3), 17–35.
 40. Westerwinter, O.; Abbott, K.; Biersteker Th. (2016). Informal Governance in World Politics. The Review of International Organizations. <https://doi.org/10.1007/s11558-020-09382-1>
 41. Cooper, A. F., & Pouliot, V. (2015). How much is global governance changing? The G20 as international practice. *Cooperation and Conflict*, 50(3), 334–350.
 42. Eilstrup-Sangiovanni, M. (2009). Varieties of cooperation. Government networks in international security. In: M. Kahler (Ed.), *Networked Politics. Agency, Power, and Governance*. Ithaca and London: Cornell University press. Pp. 194–227.
 43. Abbott, K. W., & Faude, B. (Forthcoming). Choosing low-cost institutions in global governance. *International Theory*. https://www.researchgate.net/publication/340105447_Choosing_Low-Cost_Institutions_In_Global_Governance
 44. Westerwinter, O. (2021). Transnational public-private governance initiatives in world politics: Introducing a new dataset. *The Review of International Organizations*, Springer, vol. 16(1), pp. 137–174. <https://doi.org/10.1007/s11558-019-09366-w>
 45. Pouliot, V. (2015). The practice of permanent representation to international organizations. In O. J. Sending, V. Pouliot, & I. B. Neumann (Eds.), *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 80–108. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316162903.004>
 46. Slaughter, A. M. (2004). *A New World order?* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. Pp. XVIII, 341.
 47. Sauer, T. (2019). The role of informal international organizations in resolving the Iranian nuclear crisis (2003–15). *Journal of Common Market Studies*, 57(5), 939–955.
 48. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Таксон, 2002. 344 с.
 49. Alberti J. (2018). Challenging the Evolution of the EMU: The Justiciability of Soft Law Measures Enacted by the ECB against the Financial Crisis before the European Courts. *Yearbook of European Law*. Vol. 37.
 50. Markakis M., Dermine P. (2018). Bailouts, the Legal Status of Memoranda of Understanding, and the Scope of Application of the EU Charter: Florescu. *Common Market Law Review*, Vol. 55. № 2, Pp. 643–672.
 51. Panizzon M. (2017). The Global Migration Compact and the Limits of "Package Deals" for Migration Law and Policy. *What is a Compact? Migrants' Rights and State Responsibilities Regarding the Design of the UN Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. Pp. 17–26. https://rwi.lu.se/app/uploads/2017/10/RWI_What-is-a-compact-test_101017.pdf
 52. Non-legally binding authoritative statement of principles for a global consensus on the management, conservation and sustainable development of all types of forests. <https://digitallibrary.un.org/record/144461>
 53. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі (Гельсінський заключний акт). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text
 54. Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties Extract from the Yearbook of the International Law Commission. Document: A/CN.4/63. 1953, Vol. II. https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_63.pdf
 55. Лукашук И. И. *Международное право. Общая часть: учеб. для студентов юрид. фак. и вузов*. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 432 с. (Серия "Библиотека студента").
 56. MacLeod M. (2010). Private governance and climate change: Institutional investors and emerging investor-driven governance mechanisms. *St Antony's International Review* 5, 46–65.

57. Hoffmann M. J. (2005). *Ozone Depletion and Climate Change: Constructing a Global Response*. NY: State University of New York Press, Albany, 276 p.
58. Bäckstrand K., Kuyper J. W., Linnér B.-O. & Lövbrand E. (2017). Non-state actors in global climate governance: from Copenhagen to Paris and beyond. *Environmental Politics*. Vol. 26, Issue 4: Non-State Actors in the New Landscape of International Climate Cooperation. Pp. 561–579. <https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1327485>
59. United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992. https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf
60. Michaelowa A., Michaelowa K., Bagchi Ch. (2016). Informal governance of international climate policy. CIS Working Paper No. 96.
61. Parker, C., et al., 2012. Fragmented climate change leadership: making sense of the ambiguous outcome of COP-15. *Environmental Politics*, 21 (2), 268–286. <https://doi.org/10.1080/09644016.2012.651903>
62. Cerny, P. G. (2009). Some pitfalls of democratisation in a globalising world: Thoughts from the 2008. Millennium Conference. *Millennium*. 37: 767–90.
63. Victor, D. G. (2011). *Global warming gridlock: creating more effective strategies for protecting the planet*. Cambridge: Cambridge University Press. 392 p.
64. Cole, D.H., 2015. Advantages of a polycentric approach to climate change policy. *Nature Climate Change*, 5 (2), 114–118. <https://doi.org/10.1038/nclimate2490>
65. The Environmental Integrity Group. https://unfccc.int/sites/default/files/resource/EIG%20Joint%20Letter%20to%20Bureau%20Members_February%202021.pdf
66. Paris Agreement. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
67. Hermwille L., Obergassel W., Ott H. E., Beuermann Ch. (2015). UNFCCC Before and After Paris – What's Necessary for an Effective Climate Regime? https://wupperinst.org/uploads/tx_wupperinst/UNFCCC_Paris.pdf
68. Parry M., Arnell N., Berry P., Dodman D., Fankhauser S., Hope Ch., Kovats S., Nicholls R., Satterthwaite D., Tiffin R., Wheeler, T. (2009). *Assessing the Costs of Adaptation to Climate Change: A Review of the UNFCCC and Other Recent Estimates*, London: International Institute for Environment and Development and Grantham Institute for Climate Change. 111 p.
69. Fankhauser, S., Gennaioli, C., and Collins, M. (2015). Do international factors influence the passage of climate change legislation? *Climate Policy*, Vol. 16, Issue 3, 1–14. <https://doi.org/10.1080/14693062.2014.1000814>
70. Dubash, N. K., Hagemann, M., Höhne, N., and Upadhyaya, P. (2013). Developments in national climate change mitigation legislation and strategy. *Climate Policy*, 13(6), 649–664. <https://doi.org/10.1080/14693062.2013.845409>
71. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org>
72. Abbott, K.W. (2012). The transnational regime complex for climate change. *Environment and Planning C: Government and Policy*, Vol. 30, Pp. 571–590. <https://doi.org/10.1068/c11127>
73. Informal talks on climate change reveal broad support for 'durable' deal in Paris, Ban reports. <https://news.un.org/en/story/2015/09/509972-informal-talks-climate-change-reveal-broad-support-durable-deal-paris-ban>
74. Michaelowa, K.; Michaelowa, A. (2017). Transnational Climate Governance Initiatives: Designed for Effective Climate Change Mitigation? *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*. Vol. 43, Issue 1: The Comparative Politics of Transnational Climate Governance. Pp. 129–155.
75. Hafner-Burton E., D. G. Victor, and Y. Lupu (2012). Political science research on international law: The state of the field. *The American Journal of International Law*. 106, 47–97. <http://doi.org/10.5305/amerjintlaw.106.1.0047>

REFERENCES

1. Basic Principles of Relations Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics. May 29, 1972. <http://insidethecoldwar.org/sites/default/files/documents/Principles%20of%20Detente%2C%20May%2029%2C%201972.pdf>
2. The SALT Agreements: Content-Application-Verification. Dordrecht, Boston, Lancaster: Martinus Nijhoff Publishers, 1987. Pp. XXVI, 428.

3. Keal, P. (1983). *Unspoken Rules and Superpower Dominance*. London: Macmillan, 262 p.
4. George, A. (1983). The Basic Principles Agreement of 1972, in George, A. L., ed., *Managing U.S.-Soviet Rivalry: Problems of Crisis Prevention*. Boulder, Colo.: Westview Press, 1983, Pp. 107–118.
5. Ott, A. (2020). Informalization of EU Bilateral Instruments: Categorization, Contestation, and Challenges. *Yearbook of European Law*, 39(1), 569–601. <https://doi.org/10.1093/yel/yeaa004>
6. Oberthür, S. & Dupont, C. (2021). The European Union's international climate leadership: towards a grand climate strategy? *Journal of European Public Policy*, 28(7), 1095-1114. <https://doi.org/10.1080/13501763.2021.1918218>
7. Tänzler, D., Ivleva, D., & Hausotter, T. (2021). EU climate change diplomacy in a post-Covid-19 world. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653643/EXPO_STU\(2021\)653643_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/653643/EXPO_STU(2021)653643_EN.pdf)
8. Biedenkopf, K., & Petri, F. (2019). EU Delegations in European Union climate diplomacy: the role of links to Brussels, individuals and country contexts. *Journal of European Integration*, 41(1), 47-63. <https://doi.org/10.1080/07036337.2018.1551389>
9. Munayer, R., 2nd Climate Diplomacy Week 2018 - Highlights 2018, Climate Diplomacy, Berlin, 2018. <https://climate-diplomacy.org/magazine/cooperation/2nd-climate-diplomacy-week-2018-highlights>
10. EP – European Parliament, Climate diplomacy, European Parliament resolution of 3 July 2018 on climate diplomacy, Strasbourg, 2018. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2018-0280_EN.pdf
11. Stone, R. W. (2010). Controlling Institutions: International Organizations and the Political Economy. Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association, September 2010.
12. Avant, D., & Westerwinter, O. (2016). Introduction. The New Power Politics. Networks and transnational security governance. In: D. Avant & O. Westerwinter (Eds.), *Networks and transnational security governance*. Oxford: Oxford University press. Pp. 1–18.
13. Vabulas, F., & Snidal, D. (2013). Organization without delegation: Informal intergovernmental organizations (IIGOs) and the spectrum of intergovernmental arrangements. *The Review of International Organizations*, 8(2), 193–220.
14. Tieku, T. K. (2021). Informal International Relations. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190846626.013.613>
15. Aust, A. (1986). The Theory and Practice of Informal International Instruments. *International and Comparative Law Quarterly*, 35(4), 787-812. <https://doi.org/10.1093/iclqaj/35.4.787>
16. Downs, G. W., & Roche, D. M. (1997). *Optimal Imperfection? Domestic Uncertainty and Institutions in International Relations*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
17. Kilby, C. (2013). An empirical assessment of informal influence in the World Bank. *Economic Development and Cultural Change*, 61(2), 431–464.
18. Kleine, M. (2013). *Informal Governance in the European Union. How Governments Make International Organizations Work*. Ithaca and London: Cornell University Press. 214 p.
19. Cogan, J. K. (2009). Representation and Power in International Organization: The Operational Constitution and its Critics. *American Journal of International Law*, 103(2), 209-263.
20. Koremenos, B. (2012). What's Left Out and Why? Informal Provisions in Formal International Law. https://www.peio.me/wp-content/uploads/2014/04/Conf5_Koremenos-30.09.11.pdf
21. Lipson, Ch. (1991). Why are some international agreements informal? *International Organization*, 45(4), 495–538.
22. Hardt, H. (2014). *The Efficiency of International Organizations in Crisis Response*. New York: Oxford University Press. 252 s. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199337118.001.0001>
23. Hardt, H. (2018). *NATO's lessons in crisis. Institutional memory in international organizations*. Oxford: Oxford University Press. 292 p. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190672171.001.0001>
24. Markov, V. V., & Voitsikhovskiy, A. V. (2020). Pytannya yurydychnoyi pryrody Minskykh domovlenostey (mizhnarodno-pravovyy analiz) [Issues of the legal nature of the Minsk agreements (international legal analysis)]. *Pravo i bezpeka*, 4(79), 20–25 (in Ukr.).
25. Hurin, K. S. (2016). Budapeshtskyy memorandum 1994 r.: dohovir chy domovlenist? [The 1994 Budapest Memorandum: Treaty or Agreement?]. *Publichne pravo*, 2(22), 182–188 (in Ukr.).
26. Merezhko, O. *Minski domovlenosti. Yurydychnyy analiz* [Minsk agreements. Legal analysis]. https://lb.ua/news/2020/05/13/457407_minski_domovlenosti_yuridichniy.html (in Ukr.).
27. Steshenko, V. M. (2016). Mizhnarodno-pravova kharakterystyka Budapeshtskoho memorandumu 1994 roku [International legal characteristics of the 1994 Budapest Memorandum]. *Yurydychnyy naukovyy elektronnyy zhurnal*, (6), 251–254. http://lsej.org.ua/6_2016/70.pdf (in Ukr.).
28. Reinsberg, B., Westerwinter O. (2021). The global governance of international development: Documenting the rise of multi-stakeholder partnerships and identifying underlying theoretical

- explanations. *The Review of International Organizations*, 16(1), 59-94.
29. Torney, D., & Cross, M. K. D. (2018). Environmental and Climate Diplomacy: Building Coalitions Through Persuasion. In: Adelle, C., Biedenkopf, K., Torney, D. (eds) *European Union External Environmental Policy. The European Union in International Affairs*. Palgrave Macmillan, Cham.
https://doi.org/10.1007/978-3-319-60931-7_3
 30. Brun, A. (2016). Conference Diplomacy: The Making of the Paris Agreement. *Politics and Governance*, 4(3), 115–123.
 31. Kuyper, J. W., & Bäckstrand, K. (2016). Accountability and Representation: Nonstate Actors in UN Climate Diplomacy. *Global Environmental Politics*, 16(2), 61–81. https://doi.org/10.1162/GLEP_a_00350
 32. Blaxekjaer, L., & Nielsen, T. (2015). Mapping the narrative positions of new political groups under the UNFCCC. *Climate Policy*, (15), 751–766.
 33. Pavese, C. B., & Torney, D. (2012). The Contribution of the European Union to Global Climate Change Governance: Explaining the Conditions for EU Actorness. *Revista Brasileira de Política Internacional*, (55), 125–143.
 34. Eckersley, R. (2012). Moving forward in the climate negotiations: multilateralism or minilateralism? *Global Environmental Politics*, 12(2), 24–42.
 35. Oberthür, S. (2011). The European Union's Performance in the International Climate Change Regime. *European Integration*, 33(6), 667–682.
 36. Keohane, R., & Victor, D. (2011). The regime complex for climate change. *Perspectives on Politics*, 9(1), 7–23.
 37. The New Climate Policies of the European Union: Internal Legislation and Climate Diplomacy (Institute for European Studies series). Oberthür S. and Pallemarts M. (eds) with Kelly C. R. Publication series (Vrije Universiteit Brussel. Institute for European Studies), №. 15. Brussels: VUBPRESS, 2010. 339 p.
 38. Koremenos, B., Lipson, C., & Snidal, D. (2001). The rational design of international institutions. *International Organization*, 55(4), 761–799.
 39. Abbott, K. W., Keohane, R. O., Moravcsik, A., Slaughter, A.-M., & Snidal, D. (2000). The concept of legalization. *International Organization*, 54(3), 17–35.
 40. Westerwinter, O., Abbott, K., & Biersteker, Th. (2016). Informal Governance in World Politics. *The Review of International Organizations*. <https://doi.org/10.1007/s11558-020-09382-1>
 41. Cooper, A. F., & Pouliot, V. (2015). How much is global governance changing? The G20 as international practice. *Cooperation and Conflict*, 50(3), 334–350.
 42. Eilstrup-Sangiovanni, M. (2009). Varieties of cooperation. Government networks in international security. In: M. Kahler (Ed.), *Networked Politics. Agency, Power, and Governance*. Ithaca and London: Cornell University press. Pp. 194–227.
 43. Abbott, K. W., & Faude, B. (Forthcoming). Choosing low-cost institutions in global governance. *International Theory*. https://www.researchgate.net/publication/340105447_Choosing_Low-Cost_Institutions_In_Global_Governance
 44. Westerwinter, O. (2021). Transnational public-private governance initiatives in world politics: Introducing a new dataset. *The Review of International Organizations*, Springer, 16(1), 137–174.
<https://doi.org/10.1007/s11558-019-09366-w>
 45. Pouliot, V. (2015). The practice of permanent representation to international organizations. In O. J. Sending, V. Pouliot, & I. B. Neumann (Eds.), *Diplomacy and the Making of World Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. Pp. 80–108. <https://doi.org/10.1017/CBO9781316162903.004>
 46. Slaughter, A. M. (2004). *A New World order?* Princeton, NJ: Princeton University Press, 2004. Pp. XVIII, 341.
 47. Sauer, T. (2019). The role of informal international organizations in resolving the Iranian nuclear crisis (2003-15). *Journal of Common Market Studies*, 57(5), 939–955.
 48. Merezhko, O. O. (2002). *Pravo mizhnarodnykh dohovoriv: suchasni problemy teorii ta praktyky* [Law of international treaties: modern problems of theory and practice]. Monohrafiya. Kyiv: Takson (in Ukr.).
 49. Alberti, J. (2018). Challenging the Evolution of the EMU: The Justiciability of Soft Law Measures Enacted by the ECB against the Financial Crisis before the European Courts. *Yearbook of European Law*. Vol. 37.
 50. Markakis, M., & Dermine, P. (2018). Bailouts, the Legal Status of Memoranda of Understanding, and the Scope of Application of the EU Charter: Florescu. *Common Market Law Review*, 55(2), 643–672.
 51. Panizzon, M. (2017). The Global Migration Compact and the Limits of "Package Deals" for Migration Law and Policy. *What is a Compact? Migrants' Rights and State Responsibilities Regarding the Design of the UN Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*. Pp. 17–26.
https://rwi.lu.se/app/uploads/2017/10/RWI_What-is-a-compact-test_101017.pdf
 52. Non-legally binding authoritative statement of principles for a global consensus on the management, conservation and sustainable development of all types of forests.

- <https://digitallibrary.un.org/record/144461>
53. *Zaklyuchnyy akt Narady z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi (Helsynskyy zaklyuchnyy akt)* [Final Act of the Conference on Security and Co-operation in Europe (Helsinki Final Act)].
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (in Ukr.).
54. Report on the Law of Treaties by Mr. H. Lauterpacht, Special Rapporteur. Topic: Law of Treaties Extract from the Yearbook of the International Law Commission. Document: A/CN.4/63. 1953, Vol. II.
https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_63.pdf
55. Lukashuk, I. I. (2005). *Mezhdunarodnoye pravo. Obshchaya chast* [International law. A common part]. Ucheb. Moskva: Volters Kluver (in Russ.).
56. MacLeod, M. (2010). Private governance and climate change: Institutional investors and emerging investor-driven governance mechanisms. *St Antony's International Review*, (5), 46–65.
57. Hoffmann, M. J. (2005). *Ozone Depletion and Climate Change: Constructing a Global Response*. NY: State University of New York Press, Albany, 276 p.
58. Bäckstrand, K., Kuyper, J. W., Linnér, B.-O. & Lövbrand, E. (2017). Non-state actors in global climate governance: from Copenhagen to Paris and beyond. *Environmental Politics*, 26(4): Non-State Actors in the New Landscape of International Climate Cooperation, 561–579.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2017.1327485>
59. United Nations Framework Convention on Climate Change, 1992.
https://unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf
60. Michaelowa A., Michaelowa K., Bagchi Ch. (2016). Informal governance of international climate policy. CIS Working Paper No. 96.
61. Parker, C., et al. (2012). Fragmented climate change leadership: making sense of the ambiguous outcome of COP-15. *Environmental Politics*, 21 (2), 268–286.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2012.651903>
62. Cerny, P. G. (2009). Some pitfalls of democratisation in a globalising world: Thoughts from the 2008. Millennium Conference. *Millennium*, (37), 767–90.
63. Victor, D. G. (2011). *Global warming gridlock: creating more effective strategies for protecting the planet*. Cambridge: Cambridge University Press. 392 p.
64. Cole, D. H. (2015). Advantages of a polycentric approach to climate change policy. *Nature Climate Change*, 5(2), 114–118. <https://doi.org/10.1038/nclimate2490>
65. The Environmental Integrity Group.
https://unfccc.int/sites/default/files/resource/EIG%20Joint%20Letter%20to%20Bureau%20Members_February%202021.pdf
66. Paris Agreement. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf
67. Hermwille, L., Obergassel, W., Ott, H. E., & Beuermann, Ch. (2015). UNFCCC Before and After Paris – What's Necessary for an Effective Climate Regime?
https://wupperinst.org/uploads/tx_wupperinst/UNFCCC_Paris.pdf
68. Parry, M., Arnell, N., Berry, P., Dodman, D., Fankhauser, S., Hope, Ch., Kovats, S., Nicholls, R., Satterthwaite, D., Tiffin, R., & Wheeler, T. (2009). *Assessing the Costs of Adaptation to Climate Change: A Review of the UNFCCC and Other Recent Estimates*, London: International Institute for Environment and Development and Grantham Institute for Climate Change. 111 p.
69. Fankhauser, S., Gennaioli, C., & Collins, M. (2015). Do international factors influence the passage of climate change legislation? *Climate Policy*, 16(3), 1–14.
<https://doi.org/10.1080/14693062.2014.1000814>
70. Dubash, N. K., Hagemann, M., Höhne, N., & Upadhyaya, P. (2013). Developments in national climate change mitigation legislation and strategy. *Climate Policy*, 13(6), 649–664.
<https://doi.org/10.1080/14693062.2013.845409>
71. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org>
72. Abbott, K. W. (2012). The transnational regime complex for climate change. *Environment and Planning C: Government and Policy*, (30), 571–590. <https://doi.org/10.1068/c11127>
73. Informal talks on climate change reveal broad support for 'durable' deal in Paris, Ban reports.
<https://news.un.org/en/story/2015/09/509972-informal-talks-climate-change-reveal-broad-support-durable-deal-paris-ban>
74. Michaelowa, K.; & Michaelowa, A. (2017). Transnational Climate Governance Initiatives: Designed for Effective Climate Change Mitigation? *International Interactions: Empirical and Theoretical Research in International Relations*, 43(1): The Comparative Politics of Transnational Climate Governance, 129–155.

75. Hafner-Burton, E., Victor, D. G., & Lupu, Y. (2012). Political science research on international law: The state of the field. *The American Journal of International Law*, (106), 47–97.
<http://doi.org/10.5305/amerjintlaw.106.1.0047>

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:

Форум права: 72 pp. 21–37 (1).

Related identifiers:

10.5281/zenodo.5529544

http://forumprava.pp.ua/files/021-037-2022-1-FP-Yakoviyyk,Tragniuk,Boychuk,Tarasova_5.pdf

http://nbuf.gov.ua/UJRN/FP_index.htm

[_2022_1_5.pdf](http://nbuf.gov.ua/UJRN/FP_index.htm)

License (for files):

[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 01.03.2022

Accepted: 28.03.2022

Published: 31.03.2022

Available online: 31.03.2022

Cite as:

Яковюк, І. В., Трагнюк, О. Я., Бойчук, Д. С., & Тарасова, Є. О. (2022). Неформальні угоди в теорії та практиці кліматичної дипломатії. *Форум Права*, 72(1), 21–37. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529544>

Yakoviyyk, I. V., Tragniuk, O. Y., Boychuk, D. S., & Tarasova, Y. O. (2022). Neformalni uhody v teorii ta praktytsi klimatichnoyi dyplomatiyi [Informal Agreements in the Theory and Practice of Climate Diplomacy]. *Forum Prava*, 72(1), 21–37. <http://doi.org/10.5281/zenodo.5529544>